

Gara Biý

Category: Kitapcy, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Gara Biý Mirasgäriniň ummanyndan: Täsin şahsyýetler

► BALKANLY BILGE: GARA BIÝ

Türkmende geň adamlar köp bolan. Olaryň birem balkanly bilge Garabiý Annadurdy Mämmetnyýaz ogly. Ol Mergen çeltek, Ýegeje kaka, Ýahýa pir ýaly ýagymçylaryň (ýagny, kebzeçileriň) kowumyndan bolup, ile-güne hasap-hesibi, öňdäki gar-gaýy, haçan durnadyr gazyň geçjegini aý dogan ýaly edip aýdyp berer eken. Gara Annadurdy ogly ilki düýe bakypdyr. Ine, bir ýola-da ol gonamçylygyň gapdalyndan geçse, biri ýatyr-da, göründe hüňürdäp. Şonda haýýaty göçen Gara o pelidiň kimdigini kesgitlemek üçin, oňa-muňa gep gatsa, ol mal-haldyr puluny göterimine berip, gargyş alyp ýören ýakasy gaýyşly süýthoryň gabry bolsa nätjek.

– Bä, indi, ol ýelemýüwlet, mydama, şeýdip, hoňur-hoňuryny goýman, öwlüýä gelen-gidenleri üşendirer ýöremikä? Heý, onuň sesini sem etmäniň täri tapylmazmyka?

Wah, onuň alajy aňsat welin, oňa terpenmez ýüregi gola kysymly Ärmämmet gerek-dä. Onsoňam, sen entejik näme görýäň? O myrryh kepeniniň bir ujuny agzyna ýetirdig-ä, obadaşlarynyň işiniň gaýtdygy. Her gün biriniň düýşüne girip, olary ertesi öwlüýä çeker durar, pürreläp. Tä geýmini çeýnäp gutarýança. Onsoňam, ýene bir zat. O imansyzyň kepenem iner bahaly mawutdandyr. Ana, şonam bilip goýaýgyn, özli-özümizkäk.

– Aý, janym agam! Munça bolanyna görä, o teýsiziň jyňky çykamaz ýaly etmänem, öwretsene ýoluny?

– Oň üçin, ilkä haramhoruň görüni agtarmaly. Soňam, Allany çagyryp, aýpalta bilen maňlaýyny darka ýaragetdin, gaýtadan öldürmeli. Egnindäki kepenem, iliňki ýaly, biýz bilen çalşyrmaly, sypyryp. Ony ýedi ýola ýuwdurybam, kösän garyp-gasarlaryna bermeli, ballym.

– Sag bol, jan agam! Onsoňam bu aýdanlaňňy bitdi biläý – diýen

Gara aýrylmaz aşnasy Ýolma söwdagär bile Hudaýy çagyryp, göz öňüne getirilmez töwegelçilige ýüz urýar. Ýöne şondan soň, Gara birhili ýeldirgän ýaly, egnine düşüp duran saçyny selkildedip, boljagy-geljegi aýdyp ugramazmy öňünden. Adynyň yzyna-da «biý» (halatly bilge) lakamy tirkelýär. Özem säher bilen turup, her ýarym aýdan bir gün oraza tutup başlaýar. Ýolma söwdagärem bir gözünü daňyp, Hywa argyşa gatnap ugraýar. Sähel salymda, il-halkyna saýa salýan merdi-merdana öwrülýär. Şeýdip, bilgeligi bilen töweregine ýardamyny ýetirip başlan Garabiý gitdigiçe adygýar. Jaladyr dolanyň geljegini, haçan tupan boljagyny, haýsy gün ýaza göçmeli, nirden-nirä geçmeli, garasaý, baryny kesgitlep bilýän, aklyly daýaw peşeneli pyýada öwrülýär.

Garabiý «Tomus guýudan suw içen düýe yga bakyp çökse, gys gaty ger. Ýelä bakyp çökse, maýyl bor» diýdimi? Onda, guş gunyňy syrdap, ýagdaýyňa görä bolubermelisiň.

Ýa Garabiý ýaşuly, bir ýaña ötüp barýarka «0 ýapyda oturmaň-da, bu ýapa geçeweriň» diýende, ýokma kerlige salsaň, haýsydyr bir derde dahyl gelip, aňňalak gapdym hasaplaý.

Bir saparam Garabiý aga, şaly oturdýanlaryň ýanyna barýar.

– Indi ekmäň muny. Guşluga çenli oturdanyňyz bolsa-da, ondan soňkulaňňyzdan pak pisseligem peýda görmersiňiz.

Şol mahal seňriklerini ýygryp, pitiwa kylmasalaram, olar orakda kiçi sakgalyny dişläp başyny ýaýkamazmy. Şeýdip, Garabiý aga gepine gulak salynýan, aýdany alga alynýan kişi hökmünde tanymallyga aralaşýar. «Kybladan bulut ördügi ýygnanyşyberiň» diýen Garabiý goja martyň altysyna gysy çykaryşyna, özüne «Hä-hawa» berenlere tebigatyň diline düşüňip, mal-garany ölüm-ýitimsiz ösňetmäniň täsin tärlerini öwreder eken.

Ýaşulynyň dört ogly bolup, ol iň ulusy gaňyrmarak Tumaçdan köp zatlary tama edipdir. Hakykatdan hem «Ununda bolsa urbalygynda dadar» diýleni. Uzagyndan Tumajam ganatyny goşalandyryp, barmasa toý başlanmaýan nazarkerde ýaşula öwrülýär.

Gep gerdişine gelende, Tumajyň ujasyndan uzap ýanyndan ýaýran Atja Meläniňem Garabiýiň bilgelik yörelgesini ýöredendigini ýatlatmaly.

Bir ýola-da, Garabiyý aga ýüp gulaçlamazmy düýşünde. Ol eýlägem däl, beýlägem däl, ylaýyk 99,5 gulaç bolup duruberen. Şonda beýik bilge «Megerem, men ýüze ýetip ölsem gerek» diýipdir. Dogrudanam, Garabiyý aga 100 ýaşap ýogalypdyr. Özünem ýanyolumdaky «Ak donly ata» gonamçylygynda goýanlar. Ine, bu gün bolsa, Garabiyý baba barada biziň bilen pikirini paýlaşan Hudaýar Şyrdy Goja, Koý Annasähet, Mämmed Hajygylyç, Keşer Aman, Jepbar Goýunly, Rahymberdi Arbat, Annatagan Nurgeldi, Aşyr Goňur, Musadyr Ýusup Bally, Nurberdi Gul, Täçmämmed Weljan, Kiçandyr Sary Hudaýberdi, Mirweli Tumaç, Begnazar Ata, Abdya Kitjim, Pyhydyr Owadan Tagan ýaly balkanly danyşmentlere ýene bir öwrä alkyş aýdyşyma, olaryň bilge baradaky beren maglumatlarynyň bir üleşüni okyjylara hödürlemekçi.

■ Peşmegi ýassanyp...

Ine, bir günem «Türkmeniň dagy işi bolmasa, düýesi ýaban çöker» diýleni gelip, Balkan Aladagynda (Aradagynda) 6-7 ýaşly oglanjyk ýityär. Onsoň oňa ylga, muňa galga. Düzi dör. Dere sök, edol göge uçan ýaly. Şonda Garabiyý aganyň ýanyna gelmezlermi, ýüzlerini çaňjardyp.

– Arkaýyn boluň! O dogmaňyza döwem çalmaz. Sebäp dek düýn ýere ýyly gitdi, togsan dolup. Ine, nesip bolsa, çykar bir ýerlerden ýyljyraklap. «Eje jan! Kaka jan!» diýip.

Emma oglanjygyň hossarlary karar tapaýsa nädersiň. Asyl, mazalary ýok, zowzuldaşyp. Onsoň, olar ýene Garabiyý aganyň işigini itmezlermi. Gözlerini höwlendirip.

– Wah, Garabiyý aga! Oglumyz näderkä?

– Nätmeden Hudaý saklasyn! Siz, ýatyp çirim etmeseňizem, o ballyňzyň-a, bitiniň burnam ganamaz. Ýaňy geleniňizde-de aýtdym-a. Ýere ýyly ýöredi diýip.

Onsoň, näme, ogluňyz aglaý-aglaý uklap galar, peşmegi ýassanyp. Şonda onuň ilki aşak tarapy ýylar. Üşäp eýlesine öwrüldigem, beýleki gapdaly. Ondan bu ýanam, ine, nesip bolsa, onyňyz ylgap gujagyňyza dolar welin, sorap göräýiň özünden, maňa ynanmasaňyz.

Soň oglan tapylýar. Onuň daşyny gaplap, näme-nämeleriň bolandygynyň anygyna ýetseler, eýlägem däl, beýlägem däl, edil Garabiý babanyň aýdyşy ýaly ekeni.

■ Goý, çomra gonsun.

Mal gözläp, Garaja batyra baran Garabiý ýerli çarwalar bilen gabatlaşýar.

– Bo-how! Tüýdeş! Taplaň nähili? Bir mydar barmydyr, Garabiý dogan!

– Mydara, bir zeýilliräkdir welin, siz şu taýdan göçseňiz gowy boljak. Ýogsam howa gaýlap, mallaňňyz emgekläýjek ýaly.

– Bä, şeýdiýsene? – diýen kişi çalarak böwrüni diňlese-de, başga biri:

– Ýa walla, senem-ä, haýsy gaýalak gözläp ýöreniň gepine gitjek – diýip, has içýakgyjyny tapýar.

Şondan soň pylan zeýilli wagt geçmänkä-de, hälkileriň maly gyrylýar gaýlap. Edil şol uçurlarda-da, bir düýe ýitiren barmazmy, Garabiýiň öýüne.

– Wah, men göremokda, seň şo ýasy dabanyňy. Ýöne bir towakga. Garaja batyra duşsaň, şol malyny gaýladanlara ýatlat. Goý, olam çomra-garaça gonsunlar. Ekin ekip, daýhançylyk etsinler. Sebäp «Daýhan-daýhanyň zyzndan bir ýylda, maldar-maldaryň zyzndan on ýylda, söwdagär-söwdagäriň zyzndan bir şaňbatda ýetýändir. Şeýdibem, yrsy gumrulaşyp guýlubam, aňyrsy iki ýyldan ýene öňki kaddyna baryber, olar.

■ Orta çölde suwy baýap...

– Garabiý tomsuň orrugynda agyr kerwene daklyşyp, Hywadan gelýär eken. Şol barmana-da guýudyr beýlekisiz, orta çölde olaryň suwy gutarmazmy. Şonda Garabiý kerweni gerdene – ýapyýüze düşürripdir, goş-golam suwda galmaz ýaly.

– Indem, siz çay gaýnadar ýaly odun çöpläň. Beýdip, endişe edip ýaýdanmaň-da.

– Sen, how, nä dälirediňmi? Çay diýip depinip dursuň-la? Bir damja-da suw ýog-a, bu meşikdir mytaralaryň hijisinde-de.

– Eýle-beýle gürrüňi goýuň-da odun çöpleseňizläň, kyn görmän.

Ine, menem, şujagaz ýerden suw ýygnanar ýaly howdan gazaýyn – diýşine haýdaşlap ugraýar.

Onýança-da, bir bölejik akja bulut gelip, Günüň önünde sähelçe gaýmalaýşyna, suw-sil edip, taşlamazmy tutuş töweregi. Onsoň näme, göwürümler giňäp, çay içilýär. Dem-dynç alynýar. Ähli gap-gaçlar suwdan püre-pürlenibem, ýola düşülýär.

© Ümür ESEN. Taryhy şahslar